

PAP BALÁZS

A *TINNABULUM TRIPUDIANTUM* SZERZŐSÉGÉHEZ*

Nyéki Vörös Mátyás költői műveinek kritikai kiadása a Régi Magyar Költők Tára 17. századi sorozatának második kötetében jelent meg 1962-ben, a szövegeket Jenei Ferenc gondozta.¹ A jegyzetekben Jenei igyekszik meghatározni a pontos Nyéki Vörös-korpuszt, az esetleges bizonytalanságok mégsem tántorítják el attól, hogy bizonyos szövegeket Nyéki Vörös Mátyás művei közé soroljon. Az irodalomtörténet-írás kimondva-kimondatlanul tudja, hogy teljességgel elképzelhetetlen, hogy minden Nyéki Vörös Mátyásnak tulajdonított mű az ő tollából származzék. A legutóbbi időben Vadai István érvelt amellett, hogy lehetetlen egy szerzőt feltételezni a két nagy Nyéki Vörös-mű, a *Tinnabulum tripudiantium* és a *Dialogus* mögött;² de ha a kisebbeket szemléljük, akkor is olyan mértékű stilisztikai, metrikai, retorikai heterogeneitás látszik, mely valószínűleg egy szerző mégoly sokrétű életművében – ha mégis elfogadjuk, a stílus ilyen megváltozása kapcsán szinte posztmodern jelenséget kell sejttenünk.

A Jenei által kiadott, Nyéki Vöröshöz kapcsolt költői életmű 43 szöveget tartalmaz, melyről kiadója állítja, hogy csak 12 esetben lehetünk biztosak a szerzőségében.³ A bizonytalan szerzőségű darabok közül ezúttal kettővel foglalkozom részletesen.

A feltételezett Nyéki Vörös-korpusz hagyományozódásának egyik kétségtől leg-problematikusabb ága az, amely a *Dialogus* és a *Tinnabulum tripudiantium* című versek egymás mellé kerüléséből von le következtetéseket. A *Dialogus*, az egyik bizo-

* Mindenekelőtt szeretnék köszönetet mondani tanáromnak, Vadai Istvánnak, aki még hallgató koromban Nyéki Vörössel megismertetett.

¹ *Régi magyar költők tára: XVII. század, 2. Pécsi Király Imre. Miskolci Csulyak István és Nyéki Vörös Mátyás versei*, kiad., jegyz. JENEI FERENC, KLANICZAY TIBOR, KOVÁCS JÓZSEF, STOLL BÉLA, Bp., Akadémiai, 1962.

² VADAI ISTVÁN, *Kolomp vagy csengettyű? = A magyar költészet műfajai és formái a 17. században*, szerk. ÖTVÖS PÉTER, SZILASI LÁSZLÓ, PAP BALÁZS, VADAI ISTVÁN, Szeged, 2005, 181–187.

³ „Nyéki Vörös Mátyás kötetünkben közölt 43 verse közül hét (58, 70–74, 92. sz.) saját kézírásában maradt fenn, négyenél a versfők igazolják szerzőségét (78, 82, 90, 91. sz.), egynek élén kezdőbetűi állnak (75. sz.), végül három az ő neve alatt jelent meg (73, 90, 91. sz. – ezek azonban már az előző csoportokban is szerepelnek). Összesen tehát csak 12 ének esetében vitathatatlan a Nyéki Vöröstől való származtatás, a többi verset tudományos megfontolás alapján tulajdonítottuk neki. Igaz, hogy ezek közül néhányat már a hagyomány is régóta tőle eredeztet (59–64. sz.)” *Régi magyar költők tára: XVII. század, 2. i. m.*, 449.

nyosan Nyéki Vörös Mátyás által írt vers, több önálló nyomtatott kiadást is megért,⁴ a *Tintinnabulum* szövege a *Dialogustól* függetlenül kétszer jelent meg.⁵ Az első kiadás, melyben a két szöveg együtt látott napvilágot, 1644-ből származik.⁶ A *Régi magyarországi nyomtatványok* Jenei RMKT-beli jegyzetei alapján egy régebbi, 1633-as közös kiadást is valószínűsít.⁷ E korai közös kiadás léte vagy nem léte kérdésében nem kívánok állást foglalni, már csak azért sem, mert a *Tintinnabulum* Nyéki Vörös-életműbe sorolását már az ismert 1644-es kiadás alapján elvégezhetőnek gondolta Jenei.

Attribúciója elsődlegesen arra a tényre támaszkodik, hogy egy biztosan tőle származó vers társaságában jelenik meg, másodsorban pedig arra, hogy az 1644-es kiadás *Tintinnabulum*-előszavát S. K. monogrammal aláírja szerzője, s ezt a monogramot Jenei „Soproni Keresztes”-ként oldja fel.

A szerzőség kérdését tisztázandó érdemes szemügyre venni az 1644-es nyomtatvány pontos tartalmát, és számba venni, mennyiben tartalmaz többet az ismert korábbi *Dialogus*- és *Tintinnabulum*-kiadásokhoz képest. „A főrészt két Nyéki Vörös Mátyás művet tartalmaz: Az elsőnek, a *Tintinnabulum tripudiantium*nak a tartalma és beosztása megegyezik az 1636-i pozsonyi kiadásával ([RMNy] 1658). A 72–100. lapon ebben is megvan Nyéki Vörös Mátyás hat kisebb vallásos verse. A versciklus és a függelék énekeinek incipitmutatóra utaló kezdősora: A3a: *Mit halássz – 72: A Krisztus szent – 76: Mondj – 86: Szörnyű – 91: Igazságszerető – 93: Jaj, miképpen – 99: Mit használ.*

A 100. lapon belső címlappal kezdődik Nyéki Vörös Mátyás *Dialogusa*, amelynek tartalma, beosztása megegyezik a Bécsben 1633-ban megjelent előző kiadásával ([RMNy] 1558). A függelékben Nyéki Vörös Mátyásnak a következő két további, vallásos verse található: *Penitenciára indult szívnek könyörgése – Egy szentelt vitéznek készülőlt fújó trombitája*. A versciklusnak és a függelék két énekének incipitmutatóra utaló kezdősora: 102: *Bátorságban élő, ó emberi nemzet – 159: Bocsásd kegyelmedet – 162: Szegény gyarló*. Az utolsó számozatlan lapon a Ferenczffy-nyomtatványokból ismert *Memento mori, memorare novissima* feliratú halálfejes fametszet látható.”⁸

Az RMNY leírása alapján tehát a következők látszanak: A *Tintinnabulumot* (RMKT XVII/2, 93. sz.) követően korábbi kiadásokból már ismert versek következnek (RMKT

⁴ *Dialogvs, az az egy kárhozatra szállott kazdagh test és leleknek siralommal tellyes egymással valo keserues panaszkodo beszélgetések [...]* Nyomtatott Prágában Sessius Pál által M. DC. XXIII. esztendőben (RMNy 1294); valamint: RMNy 1321, 1558, 1635, 1664, 1978.

⁵ *Tintinnabulum Tripudiantium: az-az, A' foeldi részeg szerenchének es dichoesegnek alhatatlan lakodal-maban Tombolok Jóra-intoe Chengettyueje. Mely a' világ chalardsagát, az Ember negy utolso dolgainak zengesevel Kinek-kinek eleibe adgya. [...]* Nyomtatott Posenban, 1636. Esztendőben (RMNy 664); RMNy 1812.

⁶ *Tintinnabulum tripudiantium, az-az a földi részeg szerenchének és dichőségnek álhatatlan lakodalmában tombolók jora-intö chengettyüje, melly a világ chalardságát az ember negy utolsó dolgai-nak zengésével kinek-kinek eleibe adgya. – Dialogus, az-az egy kárhozatra szállott test- és lelek-nek egy-mással valo keserves és panaszkodo beszélgetese. Ezt-is kétszer nyomtatották-ki Bechben egynehány esztendővel ez-előtt, most pedig harmadszor, Posenban M. DC. XLIV (RMNy 2077).*

⁷ Egészen pontosan azt teszi fel, hogy az 1633-as bécsi *Dialogus*-kiadás csonka és eredetileg tartalmazta a *Tintinnabulumot* is; vö. RMNy 1558A jegyzetei, valamint *Régi magyar költők tára: XVII. század, 2. i. m.*, 483–484.

⁸ RMNy 2077.

XVII/2, 94, 95, 96, 97, 98, 99. sz.), majd a *Dialogus* következik (RMKT XVII/2, 90. sz.), majd két újabb vers (RMKT XVII/2, 91, 100. sz.). Az RMKT XVII/2, 100. sz. versen kívül minden szöveget ismerünk korábbi kiadásokból, a 91. sz. a *Dialogus*, a többi a *Tintinnabulum* előző köteteiben is szerepel.

Az *Egy szentelt vitéznek készülöt-fujo trombitaja az emberi gyarloságról* című vers kivételével tehát minden „Nyéki Vörös-versről” van 1644-nél korábbi adatunk. Úgy látszik tehát, hogy a két nagy költemény egymás mellé kerülése alkalmával a kötet egy új darabbal is kiegészül, éppen akkor, amikor a *Tintinnabulum*-előszóban megjelenik az S. K. monogram.

Érdemesnek látszik tehát ezt a verset alaposabban megvizsgálni. Először Toldy Ferenc tulajdonítja Nyéki Vörösnek azon az alapon, hogy egy kötetben találja a *Tintinnabulum*-mal. Jenei ezt egészíti ki azzal az érveléssel, hogy motívumok tekintetében (*trombita*-motívum) hasonlít a *Tintinnabulum*-ra.⁹ A szövegben szereplő csonka akrosztichont Jenei úgy magyarázza, hogy Nyéki Vörös több más verséhez hasonlóan itt is „lemondott az értelmes szöveg erőltetéséről”.¹⁰

Jenei ez utóbbi állítása különösen elgondolkodtató. A részint értelmes akrosztichon szöveget: SLEIHMVKDVNKERNTS PAVPER PECCATOR M, Jenei szerint az eredményezte, hogy szerzőjének a vers közepén jutott eszébe, hogy akrosztichont szeretne írni, a vers elejét pedig nem akarta már megváltoztatni. Ilyen eljárás véleményem szerint csak bajosan képzelhető el, tekintve, hogy egy akrosztichonos vers keletkezésének ütemében az akrosztichon megírása a legkorábbi lépések egyike,¹¹ vagyis a vers az akrosztichon betűit követve íródik meg. Sokkal valószínűbbnek látszik, ha a töredékes akrosztichont, melynek épp a második fele látszik épnek, úgy közelítjük meg, hogy feltesszük, a vers eredetileg teljes akrosztichont tartalmazott, melyet valamilyen megfontolásból, akár szerzője, akár másvalaki eltüntetett belőle.

Érdemes megvizsgálni a strófák első sorait, melyek az akrosztichon betűit tartalmazzák:

Szegény gyarló Ember, Jaj mely nyomorúlt vagy! [...]
Látod jól, mindennap esendő példákban, [...]
Egész gyermekséged idejétől-fogva, [...]
Ingyen sem gondolnád, mely kichiny vétkedért, [...]
Hazug, szentség-törő, fondor, rágalmazó, [...]
Mít gondolsz, ki a' Bünt mint a' vizet iszod? [...]
Vagyon-e híreddel, hogy készülöt fűttak? [...]
Kérlek, siketségre ne vedd Intésemet: [...]
De mindenek fölött erre légyen gondod, [...]

⁹ *Régi magyar költők tára: XVII. század, 2. i. m.*, 506.

¹⁰ Uo.

¹¹ Nem feltétlenül a legelső, de mindenképp a legelsőik közül való. Tinódi ismert *Eger vár históriájának summája* esetében például egyszerre az első és a második, tudniillik az akrosztichon egyezik az első strófa szövegével.

Vaj, ki chudas törvény vagyon e' táborban! [...]
 Nem hadnak ott semmit erővel el-venni: [...]
 Kegyetlenek pedig ott a' Tömlöcz-tartók: [...]
 Egy chöpp víz sem lesz ott, akar-mint szomjúzzál; [...]
 Régi adosságid írva elő-hozzák, [...]
 Nem lehet ki-menned e' Fogságból addig, [...]
 Tehát jól meg-gondold nyomorúlt voltodat, [...]
 Siess, engeszteld-meg a' te Istenedet; [...]
 Penitentziára a' míg időd vagyon, [...]
 Abban bizonyos vagy, hogy meg kellyen halnod: [...]
 Vigyázz dolgaidra hát, 's légy igen készen, [...]
 Panaszkodónak nyisd-meg füleidet: [...]
 Ehezőknek ne szánd; szegd-meg kenyeredet: [...]
 Rongyost ruházz, mutasd Keresztyén-vóltodat: [...]
 Pogány módra meg ne rontsd a' Törvényeket: [...]
 Egész életednek tellyes napjaiban, [...]
 Chinálly barátokat a' hamis Mammon-ból, [...]
 Cheréld-meg magadnak az el-múlo Jókon, [...]
 A' Pállya-futóknak tudd-e szokásokat? [...]
 Te-néked-is fel-vann téve a' Jutalom, [...]
 Oh Fölséges Isten, Menynek Földnek Ura [...]
 Reám ki-árasztott számtalan sok jódért, [...]
 Mondván, Szent, Szent, Szent, a' Seregeknek Ura; [...]

Induljunk ki abból a Jenei elképzelésénél valószínűbb feltevésből, hogy a vers eredetileg teljes egészében akrosztichonos volt, de valaki mára eltüntette belőle a szöveg egy részét, úgy, hogy a verset érdemben mégsem kívánta megváltoztatni. Erre többféle eljárást is választhatott. Elsőként a strófák cseréje juthatna eszünkbe, ez azonban több okból is kockázatos művelet: a vers alapvető kompozíciója sérülne, ráadásul visszaállítása túl nagy „filológiai kreativitásról” árulkodna; esetünkben praktikus szempont is gátolja, hogy releváns megoldásként számba vegyük: a versfők kevés magánhangzót tartalmaznak. Másik, sokkal valószínűbb és elterjedtebb megoldás a strófák első soraiban szereplő szavak sorrendjének cseréje. Akár az inkognitóra vágyó szerző, akár egy verset szerzőjéről leválasztani akaró szerkesztő vagy nyomdász könnyedén alkalmazhatja ezt az eljárást, a szöveg kompozícióját csak felszínen érinti vele.

Ezt a módszert alkalmazva ez esetben igen érdekes eredményt kapunk. (A változtatásokat minden esetben jelölöm: dőlt betűvel szedem és továbbra is nagybetűvel írom az „eredetileg” versfőben álló szót, megvastagítom és kisbetűs szedéssel hagyom az esetleges csere után élre került szót.)

Szegény gyarlo Ember, Jaj mely nyomorúlt vagy! [...]
jól *Látod*, mindennap esendő példákban, [...]

gyermekséged Egész idejétől-fogva, [...]
 Ingyen sem gondolnád, mely kichiny vétkedért, [...]
szentség-törő, *Hazug*, fondor, rágalmazó, [...]
 Mit gondolsz, ki a' Bünt mint a' vizet iszod? [...]
 Vagyon-e híreddel, hogy készülöt fúttak? [...]
ne vedd siketségre *Kérlek*, Intésemet: [...]
 De mindenek fölött erre légyen gondod, [...]
 Vaj, ki chudas törvény vagyon e' táborban! [...]
semmit ott *Nem* hadnak erővel el-venni: [...]
 Kegyetlenek pedig ott a' Tömlöcz-tartók: [...]
ott *Egy* chöpp víz sem lesz, akar-mint szomjúzzál; [...]
 Régi adosságid írva elő-hozzák, [...]
 Nem lehet ki-menned e' Fogságból addig, [...]
jól *Tehát* meg-gondold nyomorúlt voltodat, [...]
 Siess, engeszteld-meg a' te Istenedet; [...]
 Penitentziára a' míg időd vagyon, [...]
 Abban bizonyos vagy, hogy meg kellyen hálnod: [...]
 Vigyázz dolgaidra hát, 's légy igen készen, [...]
 Panaszolkodónak nyisd-meg füleidet: [...]
 Ehezőknek ne szánd; szegd-meg kenyeredet: [...]
 Rongyost ruházz, mutasd Keresztyén-vóltodat: [...]
 Pogány módra meg ne rontsd a' Törvényeket: [...]
 Egész életednek tellyes napjaiban, [...]
 Chinálly barátokat a' hamis Mammon-ból, [...]
 Cheréld-meg magadnak az el-múlo Jókon, [...]
 A' Pállya-futóknak tudd-e szokásokat? [...]
 Te-néked-is fel-vann téve a' Jutalom, [...]
 Oh Fölséges Isten, Menynek Földnek Ura [...]
 Reám ki-árasztott számtalan sok jódért, [...]
 Mondván, Szent, Szent, Szent, a' Seregeknek Ura; [...]

A szavak megcserélése után az akrosztichon: SJGISMVNDVS KORNJS PAVPER PECCATOR M. Hogy valóban szerepelt a szövegben ez az akrosztichon és épp a szerző nevének eltitkolása miatt változott meg, arra erős bizonyíték, hogy a „PAVPER PECCATOR” szerzőség szempontjából közömbös elem érintetlenül maradt.

A valódi akrosztichon feltárásából közvetlenül több dolog is következik. Legelőször az, hogy az *Egy szentelt vitéznek készülöt-fujo trombitaja az emberi gyarloságról* című verset nem Nyéki Vörös Mátyás, hanem Kornis Zsigmond (1578–1648)¹² írta, valamint

¹² Kornis Zsigmond katolikus erdélyi főúr. Bátyja, Kornis Boldizsár részt vett a Báthori Gábor-ellenes Kendi-féle összeesküvésben, amiért lefejezték, és Zsigmondnak el kellett hagynia Erdélyt. Később Forgách Zsigmondnál szolgált. 1615-től, Bethlen Gábor és I. Rákóczi György idejében bihari és zarándi főispán, az erdélyi

az is, hogy a kritikai kiadás főszövege *nem feltétlenül* a szerzői szöveget tartalmazza.¹³ Ezeken kívül azonban egyéb, e versen túlmutató következtetések is levonhatók.

Mivel e szöveg ismereteink szerint akkor került először kiadásra, amikor a *Tintinnabulum* és a *Dialogus* közösen jelent meg, és amikor a *Tintinnabulum* előszava először tartalmazta az S. K. monogramot, logikusnak látszik, hogy az eddig Soproni Keresztesként feloldott betűket Sigismundus Kornisként értelmezzük.

Ezt egyéb érvek is alátámasztják.

Kornis Zsigmondtól eddig egyetlen verset ismertünk, a *Sokat irtak bölcsek, világi dolgokról* incipitű költeményt.¹⁴ A vers akrosztichonos, és szerzője nevét éppen olyan alakban tartalmazza, mint az imént tárgyalt költemény (SIGISMVNDVS KORNIS FECJT OH). Mind tematikájában, mind motívumai szempontjából szorosan kapcsolható akár a *Szegény gyarló ember* kezdetűhöz, akár a *Tintinnabulum*hoz. A vers formai tekintetben is rokon a másik kettővel, ráadásul a katolikus vallású Kornis könnyen tartózkodhatott Nagyszombatban a *Tintinnabulum* megírásának évében, 1629-ben.

Mindezek tükrében befejezhetőnek gondolom a Vadai István által megkezdett mondatot: „...a korábbi vélekedésekkel szemben a *Tintinnabulum*ot nem Nyéki Vörös Mátyás írta”,¹⁵ hanem Kornis Zsigmond.

Nem elképzelhetetlen, hogy a 17. századi költészet már kiadott anyagában ezekhez hasonlóan további Kornis-versek lappangnak, ahogyan az sem, hogy egyes bizonytalan szerzőségű darabok hasonló érvek alapján valakivel összekapcsolhatók, esetleg bizonytalan szerzőjüktől elperelhetők lesznek, a kutatás jelen állapotában ennél több azonban nem jósolható. Az viszont egyenesen bizonyos, hogy a Nyéki Vörös Mátyás-korpusz bizonytalan szerzőségű darabjait alapos vizsgálat alá kell vetni, és az is, hogy a *Tintinnabulum*ról szóló szakirodalom a fentiek tükrében újragondolandó.

Balázs Pap

ON THE AUTHORSHIP OF *TINTINNABULUM TRIPUDIANTIUM*

In the critical edition (1962), the oeuvre of Mátyás Nyéki Vörös lists 43 texts attributed to him, but we can be certain about his authorship in 12 cases only. From among the rest, the pieces with uncertain authorship, the article investigates *Tintinnabulum tripudiantium*. With simple changes of words, the acrostic in the text, which was intentionally destroyed in the 17th century, is restored. Thereby it is proven that the real author is Zsigmond Kornis.

hadak főkapitánya. Vö. *Régi magyar költők tára: XVII. század, 15/A–B, Katolikus egyházi énekek*, kiad., jegyz. STOLL Béla, Bp., Argumentum–Akadémiai, 1992, B, 535.

¹³ Ha a változtatásokat maga Kornis hajtja végre a szövegen, akkor az „ultima manus” elve szerint a Jenei által közölt szöveg helyes.

¹⁴ *Régi magyar költők tára: XVII. század, 15/A–B, i. m.*, 634. sz.

¹⁵ VADAI, *i. m.*, 187.